

УДК 811.112.2'42

к. філол. н., професор Волошук В.І.,

Запорізький національний технічний університет, Україна

ГОЛОВНІ СТИЛЬОВІ ФУНКЦІЇ РЕЧЕНЬ-ПЕРІОДІВ У СУЧАСНОМУ СТИСЛОМУ НІМЕЦЬКОМУ ОПОВІДАННІ

к. филол. н., профессор Волошук В.И.,

Запорожский национальный технический университет, Украина

ГЛАВНЫЕ СТИЛЕВЫЕ ФУНКЦИИ ПРЕДЛОЖЕНИЙ- ПЕРИОДОВ В СОВРЕМЕННОМ КОНЦЕНТРИРОВАННОМ НЕМЕЦКОМ РАССКАЗЕ

candidate of Science (Philology), professor , Voloshuk V. I.,

Zaporizhzhya National Technical University, Ukraine

THE MAIN STYLISTIC FUNCTION OF SENTENCES-PERIODS IN MODERN GERMAN SHORT- SHORT STORY

В статті розглянуті стильові функції речень періодів в сучасних німецьких стислих оповіданнях. Головними структурними ознаками періодичних побудов є поліпредикативність, загальний інтонаційний малюнок, паралелізм побудови предикативних частин тощо, до головних семантичних ознак належать поліпропозитивність, лексико-семантична єдність між предикативними частинами, присутність певного типу граматичних відношень між предикативними частинами. У стислих оповіданнях речення-періоди є одним із засобів ущільнення (лапідарності). Текстотворююча функція речень-періодів проявляється у автосемантичності, тобто їх незалежності від контексту. Цим пояснюється той факт, що часто періодичні побудови графічно співпадають з абзацом або будують окремий текст, який нерідко може складатися з одного речення-періоду. Емоційно-експресивна функція періодичних побудов проявляється у здатності речень-періодів впливати на формування виразної сторони мовлення та створювати його урочистість, схвильованість та експресивність.

Ключові слова: речення період, багаточленне речення, поліпредикативність, текстотворююча функція, емоційно-експресивна функція, композиція, стисле оповідання.

В статье рассмотрены стилевые функции предложений-периодов в современных немецких концентрированных рассказах. Основными структурными признаками периодических построений являются полипредикативность, общий интонационный рисунок, параллелизм построения предикативных частей итд. К главным семантическим признакам относятся полипропозитивность, лексико-семантическое единство между предикативными частями, наявность определенного типа грамматических отношений между предикативными частями. В концентрированных рассказах предложения-периоды являются одним из способов сокращения (лапидарности). Текстобразующая функция предложений-периодов проявляется в их автосемантичности, то есть их независимости от контекста. Этим объясняется тот факт, что часто периодические конструкции графически совпадают с абзацем или образуют отдельный текст, который нередко может состоять из одного предложения-периода. Эмоционально-экспрессивная функция

периодических построений проявляется в способности предложений-периодов влиять на формирование выразительной стороны речи и создавать ее торжественность, взволнованность и экспрессивность.

Ключевые слова: предложение-период, многочленное предложение, полипредикативность, текстообразующая функция, эмоционально-экспрессивная функция, композиция, концентрированный рассказ.

The article considers stylistic functions of periodic sentences in modern German short-short stories. The main structural characteristics of the periodic models is polypredicativity, general intonational pattern, parallelism of predicative parts building, etc. The main semantic characteristics are polypropositivity, lexical-semantic unity between predicative parts, a particular type of grammatical relations between predicative parts. In short-short stories periodic sentences are one of the ways of lapidarity. The text-forming function of periodic sentences is seen in their autosemantics, that is, their independence from the context. This explains the fact, that often periodic sentences graphically coincide with a paragraph or compose a single text, which can consist of one periodic sentence. The emotional-expressive function of periodic sentences is reflected in their ability to influence expressive aspects of speech and create its solemnity, excitement and expressiveness.

Key words: periodic sentence, polynomial sentence, polypredicativity, text-forming function, emotional-expressive function, composition, short-short story.

Лінгвістика тексту та синтаксична стилістика продовжують активно вивчати та додавати нових значень у вивчення синтаксичних конструкцій та їх функціонування у різних стилях. До таких конструкцій відноситься й період, що має пряме відношення до композиційної, стилістичної і художньої своєрідності творів. Як синтаксична одиниця період являє собою протяжну синтаксичну конструкцію, що утворює значеннєву єдність, яка часто трактується, наряду з абзацем, складним синтаксичним цілим і надфразовою єдністю як структурна одиниця тексту.

Недивлячись на те, що проблема багаточленних складних речень та речень-періодів в німецькій мові знайшла своє відображення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Сат К. А, Брандес М. П, Валгіна Н. С, W. Flämig, K. Bühler, на даному етапі в сучасній науково-лінгвістичній літературі недостатньо теоретичних відомостей про сутність періоду, його синтаксичну категорію та різновиди, експресивно-виразні можливості та критерії відмежування періоду від інших синтаксичних структур, а також про структурно-семантичні особливості періодичного мовлення. Метою же цієї статті стали стильові функції речень-періодів у стислих німецьких оповіданнях (відносно новому жанрі малої прози), оскільки це питання ще не розглядалося лінгвістами.

Різноманітність структурних варіантів періоду, його функціональна багатоплановість відкривають широкі можливості для

дослідження його як специфічної структурно-семантичної й емоційно-експресивної одиниці мови, яка актуалізує модальність і прагматичні інтенції мовної особистості.

Одну з найбільш вдалих дефініцій речення-періоду дає «Словник лінгвістичних термінів» Д. Е. Розенталя: період - це «сильно поширене просте речення або багаточленне складне речення, що характеризується з боку змісту значною повнотою та закінченістю вираження думки, єдністю теми, а з боку інтонації розпаданням на дві частини: підвищення (грец. протазис) та пониження (грец. аподозис)» [4, с. 359]. Наявність у періоді яскравих стилістичних якостей дозволяє вважати його синтаксико-стилістичною фігурою.

До головних структурно-семантичних ознак періодів дослідники відносять:

- поліпредикативність – основною диференціальною ознакою багаточленного речення є наявність у його складі не менше трьох предикативних частин;

- певна специфіка сполучуваності предикативних частин. У цих реченнях відбуваються структурне перетворення предикативних частин та зміна їх функцій під впливом структури цілого;

- наявність багаточленних речень згрупованої та незгрупованої структури: у реченнях згрупованої структури предикативні частини, об'єднуючись за сенсом, утворюють структурно-семантичні блоки, які з'єднуються між собою різними видами зв'язку та утворюють рівні членування. Багаточленні речення незгрупованої структури характеризуються відсутністю компонентів (блоків) і, відповідно, рівнів членування. До них відносяться багаточленні складносурядні та безсполучникові речення однорідного складу;

- наявність загальних другорядних членів речення (у багаточленних складносурядних реченнях), загальної головної частини (у багаточленних складнопідрядних реченнях), загальної додаткової частини (у багаточленних складних реченнях з різними видами зв'язку) тощо;

- загальний інтонаційний малюнок;

- наявність елементів залежності між предикативними частинами;

- паралелізм побудови предикативних частин, який простежується у деяких випадках;

- можлива структурна неповнота предикативних частин, незаміщеність синтаксичної позиції;

- наявність функціональних еквівалентів частіше у другій та наступних предикативних частинах [6, с. 82-89].

В. В. Бабайцева та Л. Ю. Максимов виокремлюють наступні семантичні ознаки багаточленних складних речень:

- поліпропозитивність;
- лексико-тематична єдність між предикативними частинами;
- між предикативними частинами складається певний тип граматичних відношень, тобто кожне багаточленне складне речення має певні типи граматичних значень, іноді значення носять наскрізний однотипний характер. Іноді між предикативними частинами речення-періоду складаються різнотипні граматичні відношення [1, с. 123-124].

Дослідники виділяють постійні елементи складних речень, з яких і складається період:

- синтаксичні (порядок слів підрядного та головного речень, порядок слідування речень);
- лексико-синтаксичні (сполучникові слова – сполучники, відносні займенники та прислівники, кореляти);
- лексико-морфологічні (модальні слова, дієслова мовлення, слова вказівного поля), що називаються лексико-граматичними індексами;
- морфологічні (способи, часові форми) [3, с. 71-72].

Філологи М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко та Н. Я. Грипас розробили, класифікацію з точки зору поєднань предикативних частин складного речення.

- речення з сурядністю та підрядністю,
- речення з сурядністю та безсполучниковим зв'язком;
- речення з підрядністю та безсполучниковим зв'язком,
- речення з сурядністю, підрядністю та безсполучниковим зв'язком [7, с. 311-312].

Аналіз, проведений на основі стислих оповідань, дозволяє зробити висновок, що найрозповсюдженим типом є речення-періоди з різними видами. Речення з сурядністю, підрядністю та безсполучниковим зв'язком є найбільш різноплановими у синтаксисі конструкціями. Наприклад:

Die Füllung ist ihnen ausgegangen, denn ich stoße mich zu oft, und alle fadenziehende Flüssigkeit, allen Gallert brauche ich für den einen entscheidenden Kampf, der früh morgens, oft noch in tiefster Dunkelheit, einsetzt und dann gewöhnlich, allerdings an Intensität

abnehmend, den ganzen Tag andauert [9, с. 82]. – *Наповнювач у вас скінчився, з чим я часто зіштовхуюсь, та уся тягуча рідина, увесь гель мені потрібні для вирішальної битви, яка призначена на завтрашній ранок, ще у глибокій темряві, і яка, зазвичай, звісно ж, зменшуючи свою інтенсивність, буде тривати цілий день.*

За типологією можемо віднести зазначене речення до речень-періодів з різними типами зв'язку, оскільки у ньому присутні сполучники сурядності (*denn, und*) та відносний займенник *der*.

Багаточленні складні речення є однією з найрозповсюдженіших ознак сучасних німецьких стислих оповідань, що зумовлено особливим способом побудови німецьких речень та їх прагненням до інформативності та разом з цим компактності. Із зростанням кількості компонентів зростають експресивні можливості багатоконпонентних речень за рахунок збільшення сфери конструктивної напруги та співвіднесення смислових компонентів у їх синтагматичній послідовності. Адже багатоконпонентні речення дозволяють в межах однієї синтаксичної форми включити максимум інформації, здійснюючи при цьому тісне зчеплення подій в їх ієрархічній послідовності.

Проаналізувавши тексти стислих німецьких оповідань, можна дійти висновку, що існує дві найпоширеніші функції речень-періодів: текстоутворююча та емоційно-експресивна.

Текстоутворююча функція проявляється, як стверджує Л. І. Байкова, у автосемантії, при якій автор використовує період у різних композиційно важливих частинах тексту. Ця функція періодичних побудов проявляється, головним чином, у тому, що вони, у силу своїх формальних та, особливо, змістовних характеристик, виявляють відому самостійність та відносну незалежність від контексту [2, с. 24]. Вказана тенденція обумовлює також те, що графічно період може співпадати з абзацом та мати особливу літературно-композиційну значимість. Для періодичних конструкцій, особливо акцентовані також аспекти ритміки й благозвучності.

Durch eine alte Dame mit kleinem Hund, welche infolge ihrer Umständlichkeit die Abfertigung am Postschalter verzögerte, zur äußersten Wut gebracht, schlug er – da ihm denn die Ehrfurcht vor dem Alter hier jede direkte Ausschreitung verwehren – mit einer schweren, zum Teil eisenbeschlagenen Keule, welche der Angeklagte damals für solche Zwecke stets bei sich zu führen pflegte, die Front des gegenüberliegenden Hauses ein, wodurch drei Wohnungen beschädigt

und sechs Personen, wenn auch nicht erheblich, so doch derart verletzt wurden, dass sie ärztliche Hilfe in Anspruch nehmen mussten [9, с. 18]. – Через одну даму похилого віку з маленькою собачкою, яка унаслідок своєї повільності затримувала роботу каси, і тим самим доводила до сказу, він розбив – оскільки його глибока повага до старості перешкоджала безпосередньому безчинству – важкою дубинкою, частково залізною, яку звинувачуваний у той час постійно носив для подібних цілей, фасад дому, що знаходився навпроти, унаслідок чого три квартири були пошкоджені та шість чоловік, навіть несуттєво, однак все ж таки були поранені таким чином, що повинні були звернутися за лікарською допомогою.

Запропоноване для аналізу речення виконує у тексті стислого оповідання текстоутворюючу функцію, оскільки з нього складається завершальна глава оповідання, тобто спостерігається абсолютна його незалежність. Крім того, речення-період має особливу літературно-композиційну значимість, що виявляється у його здатності будувати цілий окремий текст оповідання. Також можемо зазначити, що подане речення є дуже змістовним, не дивлячись на ємність своєї структури, що забезпечує повноту вираження зв'язків між його частинами. У ньому повністю розкриваються внутрішньо пов'язані контрасти і присутній хід розвитку логічної думки. Композиція речення-періоду також є складною: прослідковується наявність вставних конструкцій, що розривають його частини, а також великої кількості компонентів, які складають подане багаточленне складне речення. Крім того, речення насичене подіями, а також виявляє високу міру комунікативної напруженості та посиленої описовості. У ньому повністю розкривається взаємообумовленість подій й обставин та явище підвищеної логізації.

Другою важливою функцією речень-періодів у текстах стислих німецьких оповідань є емоційно-експресивна функція. За W. Flämig, вона полягає у здатності виражати емоційний стан того, хто говорить, його суб'єктивне відношення до предметів, що позначаються, та явищ дійсності [8, с. 9]. Періодичні побудови використовуються з метою створення урочистості, схвильованості, піднесеності, ліричного пафосу, тобто вони можуть набувати патетичного звучання. Щодо емоційно-експресивної функції, вона є однією з функцій мовного знаку, що полягає в здатності виражати емоційний стан того, хто говорить, його суб'єктивне відношення до предметів, що позначаються, та явищ дійсності.

Наведемо приклад такого періоду:

Es ist ein Elend, sagte er nach drei Wochen zu seiner Frau, ich sehe immer das Gärtchen, sonst nichts, nur das Gärtchen, das ist mir zu langweilig, immer dasselbe Gärtchen, nehmt doch einmal zwei Bretter aus der verdamnten Wand, damit ich was andere sehe [9, с. 25]. – Це біда, сказав він через три тижні своїй дружині, я завжди бачу садочок, нічого більше, лише садочок, це мені набридло бачили завжди той самий садочок, заберіть дві дошки з проклятої стіни, щоб я спостерігав щось інше.

Запропоноване речення-період виконує у тексті оповідання емоційно-експресивну функцію, оскільки для нього властива висока міра комунікативної напруженості, посиленої описовості та оповідальності. Ця експресія виражається за допомогою повтору у реченні іменника *das Gärtchen*, шляхом чого автор акцентує увагу на тому, наскільки набрид героєві оповідання садочок, який він бачить крізь вікна. Повтори є одними з найважливіших засобів експресії, що допомагають авторові акцентувати увагу на тих чи інших речах або обставинах. Крім того, подане речення характеризується нагромадженням складових частин, що також свідчить про схвильованість мовця.

Отже, в цілому період є складним явищем, яке відрізняється від інших складних структур своїми стилістичними властивостями, емоційною насиченістю, ліричністю, експресивністю, як характерними особливостями художньої мови. Досліджуючи використання речень-періодів у текстах стислих німецьких оповідань, були виокремлені дві їх найголовніші функції: текстоутворююча та емоційно-експресивна. Матеріал статті може посприяти вирішенню низки питань, присвячених функціонуванню багаточленних складних речень німецької мови та дозволяє поглибити та розширити наукові знання в галузі синтаксичної стилістики на прикладі конкретного жанру. Адже в тому числі і завдяки періодичним побудовам стислі німецькі оповідання існують як неповторний жанр малої епіки.

Література

1. Бабайцева В. В. Современный русский язык : в 3-х ч. / В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. – Ч. 3. – М. : Просвещение, 1987. – 256 с.
2. Байкова Л. И. Период – синтактико-стилистическое и текстообразующее явление русского языка / Л. И. Байкова. – Краснодар : КубГУ, 2000. – 340 с.
3. Гулыга Е. В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке / Е. В. Гулыга. – М. : Высшая школа, 1971. – 208 с.

4. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1976. – 543 с.
5. Сат К. А. Роль стилистики в формировании культуры речи / К. А. Сат // Аспирант и соискатель. – 2005. – № 3 (28). – С. 85-86.
6. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц : учеб. для филол. фак. пед. ун-тов и ин-тов : в 3-х ч. / Е. И. Диброва, Л. Л. Касаткин, И. И. Щеболева ; [под ред. Е. И. Дибровой]. – 2-е изд., доп. и перераб. – Ч. 2. – Ростов на Дону : Феникс, 1997. – 413 с.
7. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; [за ред. М. Я. Плющ]. – 4-те вид., стер. – К. : Вища школа, 2003. – 414 с.
8. Flämig W. Untersuchungen zum Finalsatz im Deutschen (Synchronie und Diachronie) / W. Flämig // Forschungen und Fortschritte. – 1964. – № 2. – S. 1-14.
9. Texte und Materialien für den Unterricht. Kürzestgeschichten. – Stuttgart : Philipp Reclam, 2010. – 136 S.